

Tartalom

Lectori salutem!	7
Nyelv és nyelvhasználat a középmagyar korban	9
BÁCSI ENIKŐ: A bocsánatkérés beszédaktusának vizsgálata a Nádasdy-levelezésben.....	11
BERENTE ANIKÓ: Az ő-zés jelensége a szegedi boszorkányperekben	29
KALLA VIKTÓRIA: Két középmagyar kori szövegtípus aspektusjelölésének összehasonlítása.....	41
SZABÓ GERGELY: Nyelvi ideológiák Geleji Katona István Magyar Grammatikáskájában.....	61
Szókészlet- és jelentéstörténeti vizsgálatok	69
ARATÓ MÁTYÁS: A romani és beás eredetű szavak alapkérdései és alapproblémái a magyar nyelvben.....	71
BALOGH ERNA: <i>Malaszt</i> és <i>kegyelem</i> – jelentésváltozás és szinonimitás.....	83
MOSA DIÁNA: Francia–magyar hamisbarátok valódi etimológiája.....	93
NÉMETH DÁNIEL: Adalékok a <i>gyula</i> méltóságnév etimológiájához	99
Regionális nyelvváltozatok és a nyelvi diakrónia	109
BAGYINSZKI SZILVIA: „Telefonált volt...” – összetett múlt idejű alakok a háromszéki nyelvjárásban.....	111
BÁNFAI ADRIENN: Látszólagosidő-vizsgálat a délnyugat-dunántúli Borsfa községben	121
FERENCSEK MARCELL: Nyelvi hátrány? Esettanulmány a borsodi régiből	127
HAVASI ZSUZSANNA: A kétnyelvűség fázisai és nyomai Péteriben.....	135
KRIZSAI FRUZSINA: Községi kapcsolatok nyelvi kifejezéseinek területi sajátosságai halotti búcsúztatókban. Kérdések és problémák	149
Társadalmi nyelvváltozatok és a nyelvi diakrónia	155
NAGY TAMÁS: Az alvilág nyelve, a nyelv „alvilága” – A magyar tolvajnyelv szemantikája három szótár tükrében	157
TÜCSÖK DOROTTYA: Kábítószeres megnevezései egy szociolingvisztikai vizsgálat tükrében.....	165
Nyelvi és társadalmi érintkezések	173
ÁDÁM DÓRA: Az ukrán–magyar kapcsolat hatása a lakodalmi szokásokra Korláthelmecen.....	175
BALLAGÓ JÚLIA: Metapragmatikai tudatosság – A tegező és a nem tegező formák az oktató és a hallgató közötti kommunikációban	185
MARTON DÓRA: Az első helyesírási szabályzat és Fromm János levelezésének helyesírás-történeti vizsgálata	203
Anyanyelv-pedagógia	213
KRESZTYÁNKÓ ANNAMÁRIA: Cigány jövevényszavak nyelvtanórán.....	215
TÓTH BARBARA: A szókészlet-történet tanítása középiskolában.....	225

Nyelvi ideológiák Geleji Katona István Magyar Grammatikatskájában

SZABÓ GERGELY

Eötvös Loránd Tudományegyetem
gergely.szabo9@yahoo.com

A dolgozat arra vállalkozik, hogy egy, a mai nyelvre alkalmazott elméleti kerettel történeti szociolingvisztikai szempontok mentén vizsgálja meg GELEJI KATONA ISTVÁN Magyar Grammatikatska című 1645-ös művét. A preskriptív szemléletű írások mindig termékeny táptalajai a nyelvvideológia-kutatásoknak, így van ez témám esetében is, hisz GELEJI szövege nagyszámú metanyelvi reflexiót tartalmaz. A korai magyar grammatikáknak nagy általánosságban nem központi problematikájuk az, hogy véleményt nyilvánítsanak élőnyelvi jelenségekről, GELEJI műve azonban ebből a szempontból egyedülállóan színesnek tűnik a korszakból. Értelmezésemben a SUSAN GAL-i (2002) indexikális jelentésekkel összefüggésben alkalmazott nyelvvideológia-felfogást fogom használni, így az kerül előtérbe, hogy a nyelvi tevékenységben résztvevők mit gondolnak a nyelvről s az egyes nyelvi elemek használóiról. Ezzel összefüggésben a dolgozat főbb témái a nyelv romlásának képzete, a magyar nyelv egyediségével kapcsolatos elképzelés, a grammatika mint műfaj által létrejövő ideologikus hatalmi pozíció, s a különböző lexikai elemek helyességének ideológiája lesznek.

Kulcsszók: nyelvi ideológiák, korai magyar grammatikák, Magyar Grammatikatska.

1. Bevezetés. A tanulmányban azt tűztem ki célul, hogy egyik korai grammatikánkat új megvilágításban, történeti szociolingvisztikai szempontokat mérlegelve, nyelvi ideológiákat vizsgálva elemezzem és mutassam be sajátosságait. A preskriptív szemléletű írások mindig termékeny táptalajai a nyelvvideológia-kutatásoknak, így van ez témám esetében is, hiszen GELEJI szövege nagyszámú metanyelvi reflexiót tartalmaz, amelyekben ítéletet mond nyelvi elemekről és azok használóiról. Nem olyan magától értetődő ez, hiszen ahogy NÉMETH MIKLÓS (2009: 95) is rámutat, a korai magyar grammatikáknak nagy általánosságban nem központi problematikája az, hogy véleményt nyilvánítsanak élőnyelvi jelenségekről. GELEJI műve ebből a szempontból egyedülállóan színesnek tűnik a korszakból.

2. Korai magyar grammatikák és GELEJI műve. A korai magyar grammatikák kategóriájába beleértjük mindazokat az írásokat, melyek a 16–18. század során készültek, s céljuk a magyar nyelv leírása volt. Egy-két kivételt leszámítva, mint GELEJI szövegét vagy SZŐNYI NAGY ISTVÁN Magyar Oskoláját, ezek latin alapon nyelven íródtak. A legtöbb korai magyar nyelvtant TOLDY FERENC Corpus Grammaticorum gyűjtötte össze, de ma már mindegyik elérhető magyar fordításban is. Ahogy C. VLADÁR ZSUZSA (2012, 2014) rámutat, ezek a szövegek alapvetően görög, héber és latin mintákat követnek. S ezzel fel is merül az a probléma, hogy a korai magyar grammatikák olyan kategóriarendszert és terminológiát alkalmaztak, amelyek egy másik nyelv leírására voltak alkalmasak.

GELEJI KATONA ISTVÁN Magyar Grammatikatska című műve a Gyulafehérvárott 1645-ben megjelent Titkok titka című könyvének melléklete volt (SZATHMÁRI 1968: 238). TOLDY FERENC (1866) gyűjteményében a 291–329. oldal között található a szöveg.

A nyelvről való vélekedések, azon belül nyelvi ideológiák nyelvtörténeti kontextusban való vizsgálata nem egyedülálló (pl. MAITZ 2006), de ahogy NÉMETH MIKLÓS (2009: 95) is rávilágít, a középmagyar korban fennmaradt korai magyar nyelvtanok összességében csak elszórtan találhatók meg és sokszor kifejtetlenül maradnak ezek az elgondolások. GELEJI KATONA ISTVÁN műve azonban mégis egy megfelelő korpuszt ad illetően vizsgálathoz, mert olyan erősen preskriptív meta-nyelvi reflexiókkal telített a szöveg, amelyek explicitsége egyedülálló.

3. A nyelvi ideológiák. A nyelvi ideológiák egyik központi eleme a metanyelvi értéktulajdonítás, vagyis a nyelvvel, a nyelvi tevékenységgel kapcsolatos beszélői attitűdök és értékítéletek (HELTAINÉ NAGY 2009: 76). A funkcionális nyelvelméletek szerint a nyelvet a nyelvhasználó és közössége mindig újraalkotja, ebből kifolyólag a nyelvről való véleményalkotás, egyes nyelvi formulák, stílusválasztások megítélése, s ezek változása természetes velejárója a nyelvhasználatnak. Az értékelés megalapozza, létrehozza a normákat, és az értéktulajdonításoknak fontos szerep jut adott nyelv- és akár gyakorlatközösségek önértelmezésében is.

Fontos megjegyezni, hogy a magyar szakirodalom beszél nyelvi babonákról, mítoszokról és tévhitekről egyaránt (vö. BORBÉLY – VANČONÉ KREMMER – HATTYÁR szerk. 2009), de itt célszerű a nyelvi ideológiák terminus alkalmazása, amely nem jelenít meg negatív vagy pozitív értékítéletet. A nyelvi ideológiák felől való értéksemleges megközelítés tehát elveti azt az elképzelést, hogy volna a nyelvnek egy tisztán tudományos, objektív és „igaz” szemlélete.

A nyelvi ideológiák SZABÓ TAMÁS PÉTER (2012: 14) szerint „explicit metanyelvi diskurzusok”. Ennek alapján a nyelvről szóló vélekedéseket, melyeknek hatásuk van a nyelvhasználatra, befolyásolják az emberek viselkedését s mások megítélését a beszédük alapján, nyelvi ideológiáknak tekinthetjük. Ezeknek a nyelvi ideológiáknak a megléte minden nyelvközösségben természetes, s ezek mindig kultúra- és nyelvfüggőek (LAIHONEN 2009).

Ebben a nyelvtörténeti kontextusban érdemes SUSAN GAL nyelvideológia-meghatározását is idézni: „[a] nyelvideológiák (...) gondolatok arról, hogy mire jó a nyelv, mit jeleznek az egyes nyelvi formák azokról az emberekről, akik ezeket használják, illetve egyáltalában miért vannak nyelvi különbségek” (GAL 2002: 197, idézi LAIHONEN 2011: 22).

Fontos leszögezni, hogy a nyelvi ideológiák egyaránt lehetnek explicit és implicit is. Ez a felismerés értelemszerűen módszertani nehézségeket okoz – ennek alapján a jelenségkör nemcsak kimondott véleménykinyilvánítások alapján elemezhető, hanem előhozhatók a diskurzusok és az írott szövegek elemzésével olyan ideológiák is, melyeket a megnyilvánuló maga nem tud körülírni. A kimondott vélekedések olykor a ki nem fejtettektől, ki nem mondottaktól eltérő világképet

reprezentálhatnak (BODÓ 2009; LAIHONEN 2009; TSITSIPIS 2003). SZABÓ TAMÁS PÉTER fenti megállapítása így részben módosításra szorul, hisz maga a szerző elemzése sem zárják ki az interpretációból a rejtett, közvetett elgondolásokat. Ennek megfelelően jelen dolgozat sem fog kizárólag az explicit nyelvi ideológiákra fókuszálni, hanem ugyanolyan jelentőséget fog tulajdonítani az impliciteknek.

4. Elemzések. GELEJI KATONA ISTVÁN műve a bevezetőn túl két részre osztható: Az igaz magyar írásnak Modja felől való egynéhány legválogatottabb Observatióskák és Az igaz magyarán szollásnak modja felől való néhány legmegjegyeztetendőbb Observatióskák (GELEJI 1645/1866: 295 és 307). Ha a magyar nyelv írásbeli és szóbeli formájának egyaránt van igaz módja, akkor kell, hogy legyen nem igaz is. A szöveg ennek az igaz–nem igaz, avagy helyes–helytelen dichotómiának az ideológiáját végig fenntartja.

- (1) „XXXIV. *Izé* mint egy transzcendens a’ mi nyelvünkben; mert akármit, ha hamar elfébe nem jut, a’ Magyar mind *izének* mond : *Amaz izé, így* szollván; vagy *izét*; s’ a’ tselekedetet megént *izélének* : *Mit izélj?* ugymond. Olyan a’ *dolog-is*.” (GELEJI 1645/1866: 323)¹

GELEJI ebben a részletben két ma is rendkívül sokat használt szóról, az *izé*-ről és a *dolog*-ról fejt ki véleményét rosszállóan. Itt megfogalmaz egy olyan nyelvi ideológiát, miszerint léteznek olyan szavak, kifejezések a nyelvben, melyek eredetüknél fogva romlottak, helytelenek, kerülendőek. FABULYA MÁRTA (2007) szerint e kifejezésekkel kitölthetők a gondolkodás szünetei, a töredezettség elkerülésére használhatók a nyelvben – s pont ez az, ami miatt viszont GELEJI KATONA ISTVÁN már a 17. században is nyelvi igénytelenségként tartja számon ezeket, mivel a magyar nyelvben mindent lehet *izé*-nek nevezni, ami nem jut eszünkbe.

- (2) „XIII. *Melly* és *ki* e’nyiben külömböznek, hogy a’ *melly* reft, személytelen dolgot, s’ a’ *ki* pedig személyt jegyez. Mint : *Az Isten a’ ki; az ember, a’ ki; az Angyal, a’ ki.* etc. Nem, a’ *melly*. *A’ föld, a’ melly; a’ bűn, a’ halál, a’ melly* etc. Nem, a’ *ki*. Ezeket a’ mi Magyarink igen rutul szokták *confundálnia*, így szollván : *Kit Isten el-távoztasson, pro, mellyet. Az egyet, a’ foldet, a’ tengereket, kiket Isten teremtett, pro, mellyeket. Nyilaid, kik, bűneim, kiknek; sebeim meg-bűzhdtek, ki miatt; bélim, kik* etc. és több e’ féle distelenfégek; holott igazán így kellene szollani : *Nyilaid, mellyek; bűneim, mellyeknek; sebeim meg-bűzhdtek, mely-miatt; béleim, mellyek* etc.” (GELEJI 1645/1866: 313)

A (2)-ben újra megfogalmazódik az az ideológia, miszerint lennének olyan szószervezetek, amelyeket ugyan használ a közösség, mégsem helyénvalóak. GELEJI egyfajta helyesség–helytelenség dichotómiára épülő ideológiát implikál ismét. Így ezen elképzelés szerint az *amely* csak személytelen dologra, az *aki* pedig csak személyre utalhat. Élőnyelvi példákat hoz arra, ahogyan alkalmazni szokták őket, s saját intuícióira alapozva mondja meg azt, hogy e kötőszavakat hogyan kell hasz-

¹ A kurzív kiemelések a szövegkiadásból származnak.

nálni. A részlet fontossága abban rejlik, hogy az értékítélethez esztétikai értéktulajdonítás társul. Itt a *rútság* és a *dísztelenség* fogalmai kerülnek elő, mintha ezen mértékek mentén meghatározhatóvá válna e kifejezések adekvátsága. Úgy ítélődnek el ezek a szavak, mintha értelmességük, helyénvalóságuk egy objektív skálán mérhető volna, pedig valójában ezek csak a szerző saját értékítéletei, attitűdjei, élőnyelvre tett metanyelvi reflexiói.

A Magyar Grammatikatska szerzője azon túl, hogy a helyesség maximáját megfogalmazza, beszél a szükségességről is, véleménye szerint ugyanis léteznek olyan nyelvi formulák, melyek feleslegesek. Emellett konstruál egy olyan ideológiát is, miszerint a szavak jelenlegi jelentését történeti etimológiájukhoz kellene kötni, s a jó nyelvhasználatnak mindezzel tisztában kell lennie.

- (3) „XVII. Ez a Magyar fzőban éktelen *pleonafmus*, hogy az-*ő*-t foknak gyakorlatossággal fzu²kfűgtelenül mondják, főt néhánykor ugyan kettőztetik-is. Mint : *Az Iftennek az ő jo-volta; Evangeliumnak Anya-fzent.egy-házban ő predikállásával ; az ő juhainak igazi hiveinek az ő táfáfágokban etc. Otsmánfság!*” (GELEJI 1645/1866: 314–315)

Az előbbi részletekhez kapcsolódván itt egy olyan ideológia jelenik meg implicit módon, mely szerint léteznek olyan szavak, melyek feleslegesek, funkciótlanok a mondatban. Ilyennek ítéli meg GELEJI az *ő* + birtokos személyjeles főnév szókapcsolatot. Itt is esztétikai értékítéletet láthatunk: előbb éktelenségnek, később ocsmányságnak titulálja az ilyen nyelvhasználatot a szerző.

- (4) „XXI. Ez fintsen valami illetlenfűg nélkül, hogy minden rokonfűginkat, *atyánkfiainak* mondjuk, holott kőzzul foknak vagy anyánk, vagy bátyánk, vagy nénénk, vagy őtsénk, vagy hugonk etc. fiai. *Nemző* az atya, *fzu²lo* az anya.” (GELEJI 1645/1866: 316)

A (4)-ben az *atyánkfia* szóról elmélkedik a szerző. Használatát egyfajta illetlenségnek ítéli, mert a rokon nem csak édesapánk fia lehet.² Szintén impliciten fogalmazódik meg az ideológia, miszerint egy szó akkor helyes, ha mai alkalmazása nem mond ellent etimológiájának, tehát akkor van értelme az *atyánkfia* szót használni, ha valóban édesapánk fiáról akarunk beszélni, s akkor a *szülő* szót, ha arról a személyről disputálunk, aki a világra hozott minket.³ Ezen a ponton érdemes megjegyezni, hogy GELEJI ezekkel a reflexiókkal a szavak használatának túlzott szabá-

² E sajátos és nyilvánvalóan megalapozatlan etimológiára ironikusan megjegyezhetnénk, hogy GELEJI KATONA ISTVÁN a feminista mozgalmakat és a Gender Studies kialakulását évszázadokkal megelőzte.

³ GELEJI az *atyánkfia* lexéma kapcsán nem téved az etimológiában, ugyanis a TESz. tanulmányai szerint eredeti jelentése 'valakinek közös apától származó fiútestvére'. Az (5) részletben idézett *házasodás-nőzés* kérdésében azonban nem állít fel valós etimont (vö. TESz. *atyánkfia*, *ház*, *nő*).

lyozására való törekvést artikulált, amelynek alapja a jelentések időbeli változásának figyelembe nem vétele volt.

- (5) „*Nőzni* azért (nem *nőfzni*) a'nyit téfzen, mint *nőt venni*, fokval helyesben mint *házafulni* ; mert az azt jegyzi, hogy *házat venni*, *szerezni*, s' nem minden házaful pedig meg, a' ki feleséget, vagy *nőt* vélzen, sem nem mindennek vagyon *nő* je, vagy felesége, a' kinek háza vagyon. De szolljunk ám ottan itt is az immár bé-vőtt szokás szérént.” (GELEJI 1645/1866: 317)

Az (5) szintén a szerző egyfajta túlzott etimologizálásának példáját mutatja meg nekünk. Itt arról elmélkedik, hogy a *házasodik*, illetve *házasul* igék használatát azért hajtjuk végre helytelenül, mert a *ház* szótöből kifolyólag e szónak arra kellene vonatkoznia, ha valaki házát szerez vagy vásárol. S ezért volna a *nőzik* ige helyesebb, amely nyilvánvalóvá tenné, hogy arról van szó, hogy valaki feleségül vett valakit. GELEJI eddigi javaslatai után meglepő módon utolsó idézett mondatával dekonstruálja a diskurzusban korábban előhívott ideológiát, s újat hoz létre, mely szerint mégis helyénvalóbb az úzus, a nyelvi szokás szerint használni az igét.

- (6) „XXXI. Némellyek így szollnak: *Mi-is mondhatnánk, tselekedhetnénk, művelhetnénk* etc, *azt*, pro, *mondhatnak, tselekedhetnek, művelhetnek*. A' Székelyek pedig így szoktak szollani : *Ha ott ne legyek ; ha ezt ne mondjam* etc. pro : *Ha ott nem léfzek vala ; ha ezt nem mondom vala*; a' dolog így s' így léfz vala. Némellyek ezvel is igen élnek, főképpen a' Száfos emberek : *Ne hogy, pro, hogy ne*. Némellyek illyen szolláful-is élnek: *Agoston üdejében ; világ-teremtetéfe-ulta, gyermeksege-ulta, pro : Világ-teremtetéfe-től, gyermekségétől fogva ; innen vagyon azulta, miulta, a'vagy a' mint* némellyek szollnak : *azultától, multatol fogva* etc. ki így szoll : *keleb*, s' ki így : *kebel*, ki *pőkni*, s' *köpni*. etc.” (GELEJI 1645/1866: 321)

A dolgozatban eddig felvázolt Geleji-kép alapján e fent idézett rész meglepő lehet a Magyar Grammatikatskában, ugyanis teljes toleranciát mutat bizonyos nyelvváltozatokkal szemben, így ideologikusan legitimálva azokat. Egyrésztől székely sajátosságnak tekinti a *ha* kötőszó után a felszólító mód használatát a jelen idejű alak + *vala* formulájú múlt idő helyett, míg szász egyediségnek a *hogyne* helyetti *nehogy*-ot. Annak ellenére, hogy leírja a „helyes” változatokat, ebben az esetben nem ítéli el a másik alakokat. Más nyelvjárási sajátosságokat is emleget azok területének nevesítése nélkül, ilyen például a *pőkni* ~ *köpni*, a *kebel* ~ *keleb*, az *idő* ~ *üdő*, az *-ulta* és a *-tól fogva* alakváltozatok.

- (7) „I. A magyar nyelv noha ki-vált képpen valo, és a többi nyelvektől külömbözö tulajdonfágu, és eredetű, mind-az-által a Sidobol, Görögbol, Németbol, Tótbol etc. fok fzők ögyeledtek közzéje.” (GELEJI 1645/1866: 307)

A magyar nyelv egyediségére vonatkozó ideológia többször is explicitté válik a Magyar Grammatikatskában, GELEJI több oldalon keresztül fejtegeti, hogy milyen különbségek vannak a deák (latin) és a magyar nyelv között alakilag, például abból

a szempontból, hogy mik azok, amiket a magyar nyelv tud egy szóval kifejezni, és mik azok, amiket a latin. Utóbbi kapcsán érdemes azt is megjegyezni, hogy arról is elmélkedik, hogy a magyarok nyelvükben helytelenül használják a passzív igei paradigmát, ami a „*latinban oly természetes*”.⁴ Ebben a részletben értéksemlegesen közli, hogy több idegen nyelvből is vett át szavakat a magyar, s ezeknek használatát nem ítéli el, sőt egy helyen azt is fejtegeti, hogy bizonyos kifejezések esetén adekvátabb a latin változatot alkalmazni, mivel a magyar szóalak nem megfelelő.

A nyelvromlás képzete a mai napig elő-előtűnő ideológiája a magyar nyelvet beszélők körében. Lássunk hát erre példát GELEJI szövegéből:

- (8) „Mert inkább mindennek a’nak irattatáfaban tsak a’ pronuntiation, a’ ki-mondatáf fonuffát [...] követik, s’ azoknak pedig gyűkereiket eredetiket, és természetiket tsak nem is vizsgálják, s’ innen vagy, hogy tsak nem menyí Magyar vagy, meg a’nyi módon ír. A szollásban-is fok rut illetlenfégek vagynak, mellyek-is ez okból származtak, hogy fenki a’ szóknak tulajdonfáigkat fel nem keresi, sem azokat a’ többi nyelvekhez, és ezen nyelvből hasonló szollásokhoz, nem alkalmaztatja, hanem tsak kiki a’ mint tsetsemő korában szollni tanult, öreg-korában-is úgy szoll; melly miatt ez az ékes és bölts nyelv igen meg-otrombult, és elparafztult.” (GELEJI 1645/1866: 294)

Ebben az idézetben rendkívül explicit módon jelenik meg egyfajta nyelvromlás-ideológia. A korábban „ékes és bölcs” nyelv GELEJI szerint korára „elotrombásodott” és „elparasztosodott”. Durva kritikát fogalmaz meg kortársaival szemben, miszerint olyan szinten tudnak csak beszélni magyarul, ahogyan azt az anyanyelv-elsajátításkor megtanulták. GELEJI azt is problémának látja, hogy nincs egységesült helyesírás, ahány magyar ember van, annyiféleképpen írnak – ebből kifolyólag a mű első része lényegében helyesírási előírásokat tartalmaz. Érdemes röviden kitérni arra, hogy a nyelv romlásának, egy a múltban meglévő ideális szinkron metszet meglétének a képzete ma is divó elképzelés. Ahogy KISS JENŐ (2011: 11) erre vonatkozó tanulmányában rámutat, az emberek a nyelvnek negatív irányba történő változását elsősorban a beszélt nyelvben észlelik – ahogy GELEJI is.

5. Összegzés. Dolgozatom arra kívánt rávilágítani, hogy a nyelvideológiák kutatása nyelvtörténeti kontextusban is lehetséges, s talán azt is ki lehet jelenteni, hogy a nyelvi ideológiák teljes megismeréséhez szükséges a történetiség dimenziójában is vizsgálni a jelenséget.

E tanulmányban GELEJI KATONA ISTVÁN Magyar Grammatikatska című művében szövegelemzéssel értelmeztem egyes, a szövegben explikálódó vagy implicit módon jelen lévő metanyelvi elképzeléseket. A kutatás során azt tapasztaltam, hogy nyelvi gondolkodásunkban bizonyos ma is jelen lévő nyelvi ideológiák mag-

⁴ GELEJI itt azt is mondja, hogy ha nem tanuljuk meg az igék aktív és passzív használata közötti különbséget, akkor „*az értelem nem tsak disztelen, hanem ellenkező, sőt néhánykor ugyan káromkodo-is lenne*” (GELEJI 1645/1866: 309).

jai már a 17. század derekán is tapasztalhatóak voltak a nyelvről szóló diskurzusban. Gondolok itt a nyelvromlás vagy a helyesség–helytelenség élesen elkülöníthetőségének ideológiájára, illetve a magyar nyelv egyediségének diskurzusokba való beemelésére.

Hivatkozott irodalom

- BODÓ CSANÁD 2009. „Hamarabb, mikor kicsike, oláhul, aztán magyarul” (A nyelvi szocializáció mintái moldvai kétnyelvű beszélőközösségekben). In: BORBÉLY – VANČONÉ KREMMER – HATTYÁR szerk. 2009: 295–301.
- BORBÉLY ANNA – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ – HATTYÁR HELGA szerk. 2009. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- FABULYA MÁRTA 2007. *Izé, hogyhívják, hogymondjam*. Javítást kezdeményező lexikális kötőelemek. *Magyar Nyelvőr* 131: 324–342.
- GAL, SUSAN 2002. Language Ideologies and Linguistic Diversity. Where Culture Meets Power. In: KERESZTES LÁSZLÓ – MATICSÁK SÁNDOR szerk., *A magyar nyelv idegenben*. Debreceni Egyetem, Debrecen. 197–204.
- GELEJI KATONA ISTVÁN 1645/1866. Magyar Grammatikája. In: TOLDY FERENC szerk., *Régi magyar nyelvészek Erdőstől Tsétsiig*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 291–329.
- HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET 2009. Értéktulajdonítások a nyelvi vélekedésekben. In: BORBÉLY – VANČONÉ KREMMER – HATTYÁR szerk. 2009: 76–83.
- KISS JENŐ 2011. Nyelvromlás? *Magyar Nyelv* 107: 9–20.
- LAIHONEN, PETTERI 2009. A magyar nyelvi standardhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák a romániai Bánságban. In: LANSTYÁK ISTVÁN – MENYHÁRT JÓZSEF – SZABÓMIHÁLY GIZELLA szerk., *Tanulmányok a kétnyelvűségről 4*. Gramma Kiadó, Dunaszerdahely. 47–77.
- LAIHONEN, PETTERI 2011. A nyelvideológiák elmélete és használhatósága a magyar nyelvvel kapcsolatos kutatásokban. In: HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA – KARMACSI ZOLTÁN – MÁRKU ANITA szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 22–29.
- MAITZ PÉTER 2006. A nyelvi nacionalizmus a dualizmus kori Magyarországon. Egy nyelvi ideológia elemei. *Magyar Nyelv* 102: 307–322.
- NÉMETH MIKLÓS 2009. Első nyelvtaníróink megjegyzései saját koruk élőnyelvéről. In: BORBÉLY – VANČONÉ KREMMER – HATTYÁR szerk. 2009: 84–89.
- SZABÓ TAMÁS PÉTER 2012. „Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*. Gramma Kiadó, Dunaszerdahely.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1968. *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TSITSIPIS, LUKAS D. 2003. Implicit linguistic ideology and the erasure of Arvantika (Greek-Albanian) discourse. *Journal of Pragmatics* 35: 539–558.

- C. VLADÁR ZSUZSA 2012. *A régi magyar grammatikák*. Habilitációs értekezés, kézirat. ELTE BTK, Budapest.
- C. VLADÁR ZSUZSA 2014. A 17. századi magyar grammatikák héber vonatkozásai. In: FAZAKAS EMESE – JUHÁSZ DEZSŐ – T. SZABÓ CSILLA – TERBE ERIKA – ZSEMLYEI BORBÁLA szerk., *Tér, idő, társadalom és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben. A 7. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus két szimpóziumának előadásai*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék – Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Budapest–Kolozsvár. 206–228.